

Ózer Ágnes

∴ Vajdasági Múzeum, Újvidék
∴ agnesozer@gmail.com

VÉDTELENÜL VÉDETT

A vajdasági magyar muzeális emlékek begyűjtésének,
feldolgozásának és prezentálásának lehetőségei

Protected in Unprotected Way

The possibilities of collecting, processing and presenting museum
relics of Hungarians in Vojvodina

A Szerb Köztársaság múzeumokról és kulturális örökségről szóló érvényben lévő törvényei, előírásai és rendeletei semmilyen módon nem látják elő és teszik lehetővé a már közgyűjteményekben-múzeumokban lévő történelmi forrásanyag és muzeális értékű műtárgyak nemzeti alapon történő kiválasztását, esetleg egy újabb alapítású közgyűjteménybe való besorolásukat.

Ebből eredően a vajdasági magyarságnak mind az 1918 előtti, mind az 1918 utáni történetére vonatkozó, már múzeumi gyűjteményekben lévő tárgyi és írásos forrás-, kép- és mozgóképanyaga sem képezheti egy újonnan létrehozott múzeumi gyűjtemény vagy képtár állományát és anyagát.

A beszámoló sajátos áttekintése lesz a már múzeumokban és képtárakban lévő gyűjteményeknek, amelyek a szellemi örökséggel egyetemben alappillért képezik a vajdasági magyar nemzeti közösségünk történeti és kulturális örökségének, nemzeti identitásának és történelmi tudatának, egyben pedig elszakíthatatlan összekötő kapocs az anyaországban és az egykori Magyarország határain kívül élő többi nemzetrésszel is.

Kulcsszavak: kulturális örökség, múzeumok, törvény, vajdasági magyarok, szellemi örökség, nemzeti identitás, történelmi tudat

Ritkák ma Európában az olyan többnemzetiségű térségek, mint amilyen az egykoron Magyarország déli határterületeinek nevezett Délvidék, azaz a mai Vajdaság területe, amelynek a honfoglalás óta a magyarok a népesebb közösségét képezték. Ez az állítás megcáfolhatatlan, még akkor is, ha a szóban forgó területen délre haladva, a délszláv elem számbeli fölénye és más nemzeti közösségekkel való együttélés jellemezte.

Ezen a területen a múzeumok létrejöttének alakulástörténete sem egyszerű, és nem egy nemzethez fűződő történet képét mutatja. Az egyik vetülete ennek a kérdésnek az 1918 előtt létrejött nemzeti múzeumok koncepcióján alapuló gyűjtemények és múzeumalapítások, a másik pedig a magyar vonatkozású anyagnak

a jelenléte a többnemzetiségű területeken létrejött vegyes gyűjteményekben. Emiatt akkor állunk legközelebb az igazsághoz, ha tudomásul vesszük, hogy a mai Vajdaság területén létrejött múzeumokban két múzeualapítási koncepciót ismerünk. Azok közül azonban egyik sem mondható dominánsnak és általánosan elfogadottnak. Ezen múzeumok alapkonceptiói lényegesen különböznek, mind a ma is gyakran szűkebb Szerbiának nevezett államban szokásos múzeualapítási koncepciótól, mind a Magyarországon ismertektől is, tehát helyi jellegzetességgel bírnak. A különbözőségek abban rejlenek, hogy az adott intézmények hogyan viszonyultak a fölvilágosodás eszméihez, és annak hatására alakultak-e meg, vagy valamilyen más mozgatóerő hozta őket létre. Ez alatt azt értjük, hogy olyan tér létrehozásán munkálkodtak a múzeumszervezők, amelyikbe a ritka és különleges tárgyakat külön koncepció és módszeres klasszifikáció alapján állították ki, amely arra volt alkalmas, hogy a nemzeti öntudat erősödését támogató központtá fejlődjön. Olyan bemutató térre gondolunk, amely sajátosan szolgálta nemcsak az egykori Magyarországon élő, akkor még relatív többségben lévő magyarságot, hanem a Magyarországon élő nemzetiségeket is. Ezek közé sorolhatjuk a magyarországi szerbséget is, amelyik az egykori Habsburg Birodalom területére tömegesen a 17. század végén és a 18. század első felében települt, azokra a területekre, amelyet ma Vajdaság területeként határozunk meg. Ez a nemzeti tarkaság a valamivel később felszabadult Bánátra is jellemző lett, ahol a magyarok, a szerbek és a németek mellé zsidók, görögök, örmények, szlovákok, románok, franciák és spanyolok települtek. Az így többnemzetivé vált környezetben a múzeumok mint kimondottan nemzeti intézmények a klasszikus nemzeti közgyűjtemény képét mutatták, amelybe minden nemzet saját nemzeti történelmének, kulturális előrehaladásának néma emlékeit gyűjtötte be. A klasszikusnak mondható nemzeti múzeumi koncepció – még ha nehezen is – de idomult a kor követelményéhez, még akkor is, ha a múzeualapítási szándék és indítékai sem voltak azonosak. Ennek a szellemi konfúzióknak a hatása napjainkig is érezhető azon múzeumok gyűjteményein, amelyek magukon hordozzák mind a nemzeti sajátosság, mind a történelmi tényként kezelhető multietnikusság jegyeit, a történelem diktálta, egy adott területen való együttélésben az egymásra hatás eredményeként létrejött jellegzetességeket is.

A múzeualapítási tevékenység kezdetei a mai Vajdaság területén sem választhatók el az általánosan elfogadott nemzeti koncepciójú múzeualapítási tendenciáktól. De az egykori Magyarország, majd Jugoszlávia területén sem, amelynek kereteibe a mai Vajdaság területe – 1918-tól a 20. század kilencvenes éveinek közepéig – tartozott.

1918-ig – tájaink sajátos periferikus és határ menti helyzetéből eredően – a regionális és lokális múzeualapítási impulzusokat nem a nemzeti intézményként működő Nemzeti Múzeum adta, így az 1802-ben Széchenyi Ferenc ado-

mányából megalapított Nemzeti Múzeum példájára sem hagyatkozott. Ebben a folyamatban nem képez kivételt a Thököly Száva adományából létrehozott *szerb gyűjtemény* sem.

Vajdaság területén a mai múzeumok elődeinek számító múzeumi intézményeket a 19. század második felében beindult helytörténet-kutatási mozgalom térhódításához, valamint a vármegyei történeti társaságok megalakulásához köthetnénk, amelynek első gyümölcsei majd csak a 20. század közepétől váltak élvezhetőkké, de már egy más társadalmi és politikai rendszerben, mint amelyben megfogantak.

A magyar helytörténetírás alapítójának tartott Ipolyi Arnold 1864-ben *A megyei monográfiák tervezete* című beszédével hirdette meg azt a tézist, miszerint a magyar történelem szintézisét csak a helyi, vagyis vármegyei monográfiák alapján lehet megírni: „Belátták, hogy csak monográfiák alapján emelkedhetik föl biztosan az egyetemes hazai történelem épülete. Belátták, hogy a hazai történelem iránti rokonszenv legszélesebben akkor fog elterjedni, ha az egyes testületek, városok és megyék fogják saját történelmüket megírva és közzétéve bírni. Hogy ekkor, és ezáltal, nemcsak a könyvek fognak szaporodni, hanem az utókor tisztelete, a hazaföldhőzi ragaszkodás fog fölébreszteni és éleszteni” (IPOLYI 1978: 178). A helytörténetírás alaptéziseit 1872-ben Pesty Frigyes fogalmazta meg a *Századokban* megjelent írásában.

Ezek az alapozónak is mondható írások nemcsak a helytörténetírás fejlődését indították el, hanem a múzeumi gyűjtemények, vagy ahogyan ma nevezzük, a közgyűjtemények létrejöttéhez is nagymértékben hozzájárultak. Ezen múzeumi gyűjtemények közül kettő közvetlenül is kötődött a mai Vajdaság területéhez. Az egyik az 1878-as temesvári alapítású Dél-magyarországi Régészeti és Történelmi Társulat volt, amely 1885-ben Történeti és Régészeti Társasággá alakult, a másik pedig a Zomborban 1883-ban megalakult Bács-Bodrog Vármegyei Történeti Társulat.

A Dél-magyarországi Régészeti és Történelmi Társulatlak Temes vármegye külön épületet emelt, ahova a begyűjtött tárgyak érkeztek, elsősorban a régészeti ásatások anyaga és minden más, ami Magyarország története szempontjából fontosnak mondható. Ma ez a gyűjtemény a Temesvári Múzeum anyagának alapját képezi. Ebben a Történeti Társaságban közeli munkatársaként szerepeltek a mai Vajdaság területéről Szentkláray Jenő, Dudás Gyula, Ortway Tivadar, a német történészeknek számító Böhm Leonhard, Millecker Félix és Bódog is, akik történetírói tevékenységük mellett az egykori Bánság területén hozzájárultak a múzeumi tevékenység fejlődéséhez.

A múzeumi tevékenység másik fontos központja a Zomborban székelő Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulata volt, amely 1883-ban alakult meg annak a megnövekedett érdeklődésnek eredményeként, amely a helytörténeti és

művelődéstörténeti kérdések iránt alakult ki az akkori Dél-Magyarország területén. A fokozott érdeklődés elsősorban az újonnan kialakult bácskai városok értelmiségének gyarapodásával magyarázható.

A Bács-Bodrog Vármegye Történelmi Társulatának megalakulása részben a ténnyel magyarázható, hogy a vármegye területén élő történelemmel foglalkozó értelmiségiek nem akarták elfogadni a temesvári székhelyű társaság fennhatóságát. Ezért már az alapító okiratban leszögezték, hogy ez a társulat kizárólag a vármegye területén történt eseményekkel fog foglalkozni, kizárólag tudományos céllal. Kutatásaik részeredményeit a Társaság tagjai Évkönyvben jelentették meg, munkájuk összegezése pedig a Dudás Gyula szerkesztette vármegye-monográfiában, valamint a Borovszky Samu által szerkesztett *Magyarország vármegyéi és városai* című kötetben láttak napvilágot (OZER 2008: 1. 91–92).

A tudományos kutatáson kívül a Történelmi Társulat tagjai az ingó kulturális örökség begyűjtésével is foglalkoztak, amelynek legnagyobb részét a régészeti és éremgyűjteménybe sorolták be. A gyűjtések kezdetétől azonban az a célkitűzés is teret nyert, hogy a „régie tárgyak gyűjteményébe a néprajzi anyag is bekerüljön. Emellett pedig a történelmi egyéniségek »relikviáinak« helyét is itt látták. Ilyen volt például Schweidel József honvédtábornok, aradi vértanú személyes tárgyainak gyűjteménye, vagy a »kegyeleti tárgyak« gyűjtőfogalom alatt a »haza bölcsének« arany ráamába foglalt olajnyomatú arcképe, az a ráamába helyezett pálmalevél, amelyet Vértesi Károly Kassáról, »a kuruc fejedelem« ravatalára helyezett koszorúból hozott haza».

A múzeumi tárgyak gyűjtésével a községi elöljáróságokat is megbízták, így a községi jegyzők, segédjegyzők, lelkészek, tanítók és a helyi értelmiség is bekapcsolódott.

A Történelmi Társulat az anyag őrzésével és rendezésével külön személyt bízott meg, egy múzeumórt, aki munkájáról a társulat évgyűlésein számolt be, amikor bemutatásra került a felvásárolt és ajándékozott múzeumi tárgyak listája, valamint a tárgyak felvásárlásáról szóló pénzügyi jelentés is. A begyűjtött tárgyak ma a Zombori Városi Múzeum gyűjteményét képezik.

A már említett múzeumok és közgyűjtemények mellett 1918-ig a vajdasági múzeumok fejlődésében külön figyelmet érdemel a már említett szerb nemzeti gyűjtemény vagy *Museum*, amely a Matica srpska keretein belül működött. Ennek a gyűjteménynek az volt a célja, hogy „olyan régiségeket és jelentős tárgyakat őrizzen meg, [...] amely a nemzet életét [és itt a magyarországi szerbségre kell gondolni] tükrözné vissza”. Ebből a gyűjteményből alakult meg 1933-ban a Matica srpska Múzeuma, majd 1947. május 30-án, Vajdaság Autonóm Tartomány határozata alapján a tartomány múzeuma, a Vajdasági Múzeum, azzal a célkitűzéssel, hogy bemutassa a Vajdaság területén élő nemzetek és nemzeti kisebbségek történetét. Ez a múzeum napjainkban is a Vajdaság területén lévő

múzeumok, képtárak és közgyűjtemények törzsmúzeumaként működik. A Vajdasági Múzeum, mint a tartomány területén lévő múzeumok többsége, komplex típusú múzeumként működött, amelynek régészeti, néprajzi, történeti, képzőművészeti, állattani, botanikai, földtani, őskortani és ásványgyűjteménye is volt. Nem sokkal a megalakulását követően, átszervezések sorozata következett, így 1954-ben önállósodva, az Újvidéki Városi Múzeum vált ki, majd a Vajdasági Szocialista Forradalmi Múzeum, a Színházi Múzeum, majd a Természetvédelmi Intézet és a Vajdasági Műemlékvédelmi Intézet. A politikai és társadalmi változásokat kísérve 1992-ben a Vajdasági Szocialista Forradalmi Múzeum megszűnt, és Vajdaság Történeti Múzeuma néven élt tovább, a Vajdaság Múzeuma Vajdasági Múzeummá fejlődött.

A Vajdasági Múzeum azon ritka intézmények közé tartozik, amelynek állandó kiállítása is van. Az állandó kiállítás a 19. századi, „nemzeti múzeum” koncepciójú történelmi áttekintésen alapszik. Az 1990-ben megnyílt kiállítás az akkor folyamatban lévő és uralkodó nézetek szerint a szerbnek mint többségi nemzetnek a történetére helyezte a hangsúlyt, és ezzel ellentmondásos helyzetbe került az intézmény alapítóinak szándékával. Az állandó kiállítás azt a nézetet volt hivatott képviselni, hogy ebben a „tartományban, amely kultúrák, államok, császárságok, etnikai közösségek és civilizációk perifériáját képezi”, a kiállítás recenzense szerint, csak a szerb népnek sikerült a történelem ritka és specifikus jelenségeként, az óhazában maradt nemzeti tömbben is vezető szerephez jutnia, így biztosítva nemzetének a történelmi előrehaladást. Ez a kiállítás 1996-ban, mintegy 2000 négyzetméternyi területen, csaknem 4000 kiállított tárggyal, három tematikus egységbe sorolva mutatja be Vajdaság térségének történetét. Nagy vonalaiban sikerült visszatükröznie Vajdaság multietnikus, többvallású és többkultúrájú múltját, „amelyben a magyar vonatkozású anyag még ha jelen is van, nem nagyon érzékelhető. Mindenesetre, a 20. század hatvanas éveibe viszonyítva jelentős előrelépés észlelhető, hiszen a tárgyak ma már a nevükön nevezhetőek, a korábbi gyakorlattal ellentétben (Gradski Muzej Sombor, 1961).

A regionálisnak mondható Vajdasági Múzeum mellett a helytörténet szempontjából – amelyben a vajdasági magyarságnak külön helye van – 17 városi múzeumban és több helytörténeti gyűjteményben a vajdasági magyarság ingó történelmi örökségének a legjava található (MUSTEDANAGIĆ–MITROVIĆ 2006). Feltehetően legnagyobb a néprajzi anyag, a Vajdasági Múzeumban kb. 1500 tárgyra mondhatjuk, hogy magyar néprajzi örökség. A magyar gyűjtemények közé sorolható Vojnich Oszkár gyűjteménye Szabadka Városi Múzeumban, a vajdasági magyar festők gyűjteménye, amelyben ma már Pechán József besorolása megkérdőjelezhető. De így van ez a Vajdaság-szerbe működő más városi múzeumokkal vagy helyi jellegű gyűjteményekkel és múzeumi egységekkel is, amelyekben pillanatnyilag szintén csak a néprajzi gyűjtemények, vagy

a kimondottan magyar személyiségekhez fűződő anyag identifikálható magyar kulturális örökségként. A Vajdasági Múzeum néprajzi gyűjteményében 1500 tárgy képezi a vajdasági magyarság néprajzi örökségét. A múzeum más gyűjteményeiben ilyen jellegű számvetést még nem készítettek.

Ezekre a múzeumokra és múzeumi egységekre és a begyűjtött ingó kulturális örökségként számon tartott anyagra sem mondhatjuk, hogy az „a vajdasági magyarság” szellemi örökségét őrző intézmény. A Szerb Köztársaság múzeumokról és általában a kulturális örökséget érintő hatályos törvényei, előírásai és rendeletei semmilyen módon nem látják elő és nem teszik lehetővé a már közgyűjteményekben-múzeumokban lévő történelmi forrásanyag és muzeális értékű műtárgyak nemzeti alapon történő kiválasztását, esetleg egy újabb alapítású közgyűjteménybe való besorolásukat.

Ebből eredően a vajdasági magyarság mind az 1918 előtti, mind az 1918 utáni történetére vonatkozó, már múzeumi gyűjteményekben lévő tárgyi és írásos forrás-, kép- és mozgóképanyaga sem képezheti egy újonnan létrehozott múzeumi gyűjtemény vagy képtár állományát és anyagát. Ettől függetlenül 2006-ban Vajdaság Autonóm Tartomány Végrehajtó Tanácsának kezdeményezésére a multikulturalizmus és a tolerancia érvényesítését elősegítő projektjének keretében vetődött fel először a vajdasági magyar ingó kulturális örökség számbavételének szükségessége, amelyből arra is fény derült, hogy egyes múzeumok gyűjteményeiben jelentős számban van ilyen jellegű anyag, melynek – a néprajzi anyagot kivéve – valódi számát és értékét eddig még nem becsülték fel (Živeti zajedno – Együtt élni; 2006). Mindenesetre, ez az anyag tudunk nélkül is védelemet élvez, tehát szabadon nevezhetjük „védtelenül védett” kulturális örökségünknek.

Ettől függetlenül azonban hamarosan mindenféleképpen felelnünk kell a megfogalmazandó, de még ki nem mondott kérdésre, hogy múzeumainkban és közgyűjteményeinkben ki és mi a magyar? Csak ez a válasz adhatja meg tovább a vajdasági magyarság biztos adatokon nyugvó nemzeti identitásának alapjait, és él-tetheti az egyre gyengülő, a szülőföldről kötődő történelmi tudatát a jövőben is.

IRODALOM

- DŽUNIĆ, Julka (szerk.) 1961. *Gradski Muzej Sombor*. Sombor
- Prof. dr. KONČAR, Ranko–HULO István mgr. (szerk.) 2006. *Živeti zajedno – Együtt élni*. Katalógus, Novi Sad
- MUSTEDANAGIĆ, Lidija–MITROVIĆ, Vladimir 2006. *Muzeji i galerije Novog Sada i Vojvodine*. Novi Sad
- OZER Agneš 2008. *Srbi i Srbija u mađarskoj istoriografiji XIX veka*. Novi Sad
- RÓMER Flóris–IPOLYI Arnold–FRAKNÓI Vilmos 1981. *Egyház, műveltség, történetírás*. Budapest

*Protected in Unprotected Way*The possibilities of collecting, processing and presenting museum
relics of Hungarians in Vojvodina

The currently valid laws, regulations and legal acts of the Republic of Serbia that deal with museums and generally with cultural heritage, do not in any way provide for or facilitate selection based on national origin of historical material and artifacts of historical value which are already in public collections and museums, nor their classification into a new collection.

This is the reason why the written sources and objects, photographic and film material about referring to the history of Hungarians in Vojvodina before 1918, as well as after 1918, which are already placed in collections cannot form a newly composed museum or gallery collection and material.

This paper is a particular revision of collections already to be found in museums and galleries, which alongside with the spiritual legacy form the cornerstone of our Hungarian community in Vojvodina, its historical and cultural heritage, national identity and historical consciousness, being simultaneously an unbreakable bond with the mother country and with the rest of the nation living outside former Hungarian borders.

Keywords: cultural heritage, museums, law, Hungarians in Vojvodina, spiritual legacy, national identity, historical consciousness